

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Urbaniseringens efterlämningar

- Hur gestaltar vi avbefolkningsorternas torg?

The remains of the urbanization

- How to create a design proposal in a rural city?

Matildha L. Litström

Självständigt arbete • 15 hp
Trädgårdsingenjör: design - kandidatprogram
Alnarp 2019

Urbaniseringens efterlämningar

- Hur gestaltar vi avbefolkningsorternas torg?

The remains of the urbanization

- How to create a design proposal in a rural city?

Matildha L. Litström

Handledare: Kristin Wegren, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Examinator: Bengt Persson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur, G2E - Trädgårdsingenjör: design – kandidatprogram

Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Kurskod: EX0847

Program: Trädgårdsingenjör: design - kandidatprogram

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2019

Omslagsbild: Högakustenbron, Samuel L. Litström 2018

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: torg, gestaltning, avbefolkning, urbanisering, Västernorrland, klimat, landskapsplanering

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Jag vill tacka Kramfors kommun som delat med sig av material och information som gjort detta examensarbete genomförbart. Dialogen med kommunen har varit ovärderlig i detta projekt. Jag vill också tacka min bror som delat med sig av sina vackra fotografier av landskapet i Ådalen.

Min största tacksamhet riktar jag till min handledare Kristin som hjälpt mig med struktur och motivation under hela processen. Detta arbete har varit otroligt givande och roligt att genomföra.

Sammanfattning

Detta kandidatarbete behandlar ämnen såsom avbefolkningsbygden och dess ekonomiska påföljder, torget som fenomen och växtmaterial för ett hårdigare klimat för att i slutet av arbetet sammanställa ett gestaltningsförslag för Kramfors torg varpå baseras på de teorier som framkommit under arbetets litteraturstudier och observationer.

De är inte sällan vi upplyses om urbaniseringens frammarsch och hur denna förtätning påverkar våra större städer. Mer sällan uppmärksammas urbaniseringens konsekvenser för landsbygden vilket ligger till grund till detta arbete. Problemet är vinklat ur ett norrländskt perspektiv vilket gör att mer än avbefolkningens konsekvenser måste tas i beaktning såsom klimat och hårdighet. Att arbetet fått denna specifika inriktning baseras på mina egna referenser och erfarenheter då jag är född och uppvuxen i Kramfors, Västernorrlands län.

Abstract

This bachelor thesis discusses topics such as the rural population and its economic sanctions, the town square as a phenomenon and vegetative materials for northern climate in order to compile a design proposal for Kramfors town square based on the literature studies theories and my own observations.

We often get enlighten by the urbanization and its affects in larger cities. The consequences of the urbanization for rural areas are rarely noticed, which are the foundation of this paper. The problem adopts a perspective from the northern point of view which means that more than just the population issue must be considered, such as climate and hardiness. The reason why this paper has received this specific focus is based on my own references and experiences though I am born and raised in Kramfors, Västernorrland county.

With a conscious design and a hardy and well-adapted plant material, the ambition has been to create a place where people want to be kept and with a desired outcome of increased trading, a sense of security and social interaction in the city of Kramfors.

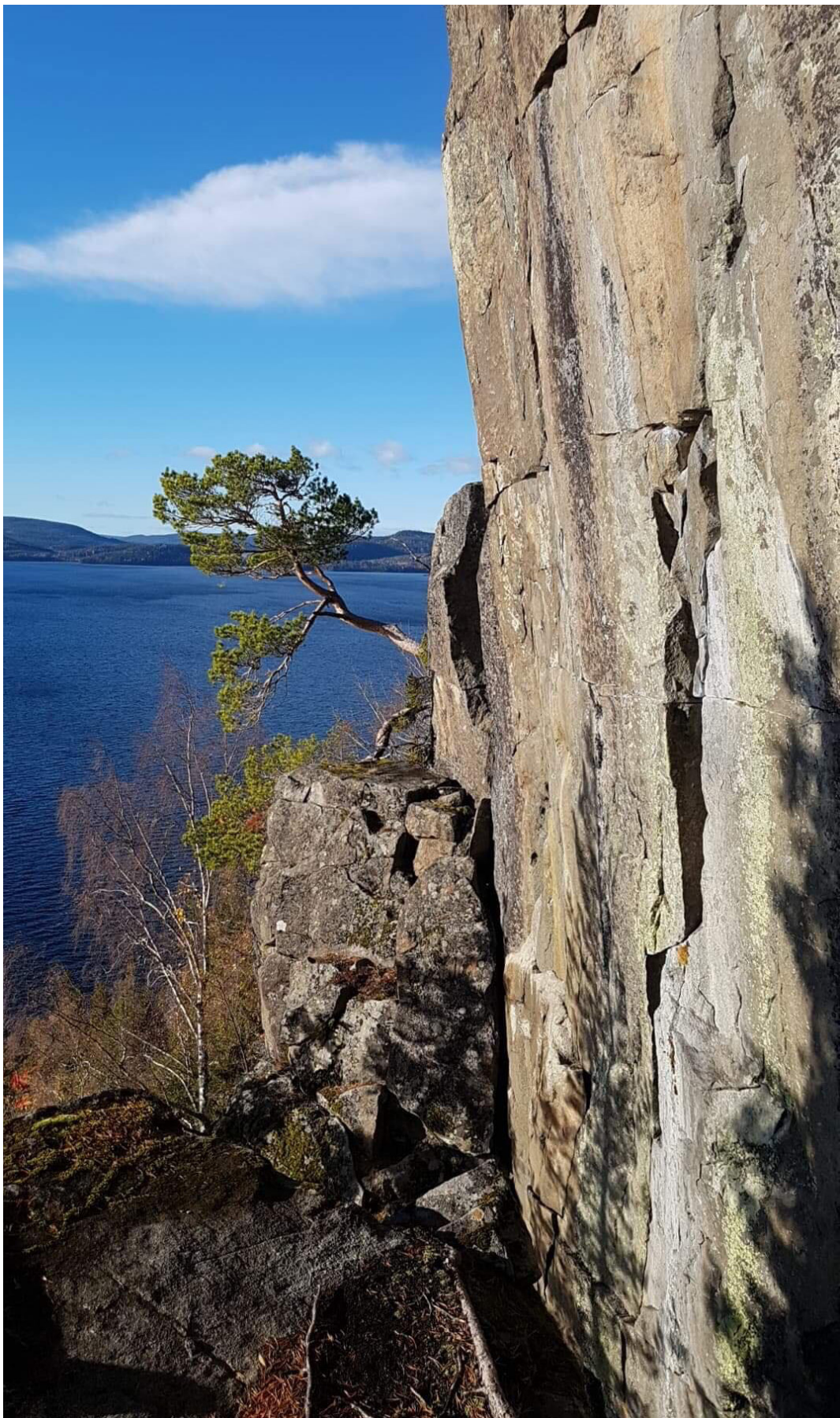

Foto: Samuel L. Litström 2018.

Innehållsförteckning

Inledning -----	7
Bakgrund -----	7
Syfte, mål & förutsättningar -----	7
Frågeställning -----	7
Avgränsningar -----	7
Metod & material -----	7
 Urbaniseringens konsekvenser för landsbygden -----	8
Definition av landsbygden -----	8
Ekonomiska aspekter vid befolkningsminskning -----	8
Fysiska konsekvenser -----	8
 Torget som fenomen -----	9
Definition -----	9
Historiskt perspektiv -----	9
Torget och människan -----	9
Vad uppfattas som ett tilltalande torg? -----	9
Sittplatser -----	10
Vegetation -----	10
 Härdighet, klimat, ljus- och markförhållanden i Västernorrland ----	11
Härdighet -----	11
Subarktiskt klimat -----	11
Ljusförhållanden & proveniens -----	11
 Kramfors kommun -----	12
Kramfors geografiskt -----	12
Staden och dess invånare -----	12
Kramfors historiskt -----	13
Kramfors idag -----	13
Kramfors framtid -----	13
 Observation av Kramfors torg -----	14
Fotografier av Kramfors torg -----	15
 Gestaltningen -----	16
Tankar bakom gestaltningen -----	16
Illustration -----	16
 Växtmaterialet -----	17
Växtlista lämplig för Kramfors torg -----	18
 Diskussion -----	19
 Källförteckning -----	20

Inledning

Bakgrund

Förtätningen av Sveriges större städer är påtaglig. Befolkningen ökar samtidigt som människor väljer att lämna sin hemstad för ett liv långt ifrån landsbygden. Men vad händer med städerna som blir kvar? Överdimensionerade gator och torg i förhållande till människor som brukar dessa skapar ett onödigt tomrum och ger ett ödsligt intryck. Saknaden av liv blir än mer påtaglig och platserna känns inte längre trygga. Torg har sedan urminnes tider varit en plats anpassad för torghandel vilket inte längre en huvudspelare i våra stadsrum. Många av dessa gamla torg behöver uppdateras och anpassas efter den aktivitet som faktiskt äger rum på platsen när behovet förändrats.

Att just Kramfors torg behandlas och analyseras i denna uppsats grundar sig i att det är där jag är född och uppvuxen. Sedan jag påbörjade mina studier i Alnarp har jag skådat min hembygd med andra ögon. Många av våra föreläsningar har präglats av urbaniseringens effekter i den förtäta- de storstaden och hur vi tar oss an den problematiken. Det behandlade växtmaterialet är inte heller ofta hårdigt i Sveriges nordligare delar. Det är lätt att jämföra diskussionerna med mina egna erfarenheter vilket i dessa fall slår långt ifrån varandra. Mitt intresse för skillnader mellan lands- bygd, storstad, norr och söder samt orsakerna till dessa står till grund till följande arbete.

Syfte, mål & förutsättningar

Syftet med denna uppsats är att genom en studie kring avbefolkande tätorter till följd av urbaniseringen, torget som plats och växtmaterial i växtzon 5, producera ett gestaltningsförslag för Kramfors torg. Gestaltningen baseras på strategier som framkommit under litteraturstudier och observationer på den faktiska platsen.

Genom hänsyn för platsen och människorna som brukar den vill jag skapa en plats som uppmanar till integration, liv och rörelse. Målet är att skapa en plats som får människor att vilja uppehållas och det önskade ut- fallet är ökad handel, trygghet och social interaktion i Kramfors centrum.

Frågeställning: Hur kan ett torg gestaltas för att skapa liv och interaktion i en annars avbefolkande småstad i Norrland?

Avgränsningar

Växtmaterialet är anpassat för växtzon 5, fokus ligger på torg och prob- lematiken kring det fenomenet och än mer specifikt Kramfors torg. Gestaltningen som blir en produkt av detta arbete avgränsas till en del av Kramfors centrala torgyta. Detta på grund av begränsad tid och oklara framtidsplaner för resterande offentliga ytor i stadskärnan. Slutsatsen i form av gestaltningsprinciper och växtval går dock att applicera i stadens alla rum då de är noga utvalda och anpassade efter platsens ståndort och rådande förhållanden. Det befintliga markmaterialet kan inte bytas ut av ekonomiska skäl vilket jag tar hänsyn till i min gestaltning för att slutresul- tatet ska bli realistiskt och genomförbart.

Metod & material

Uppsatsen vilar på fyra underrubriker som har för avsikt att avslutnings- vis sammanvävas i ett övergripande gestaltningsförslag som grundar sig i de teorier och den fakta som framkommit under processen. Gestaltning- en är en viktig del i arbetet då den avser att undersöka hur de konstat- eranden som gjorts kan appliceras på en verklig plats.

Arbetet baseras främst på en litteraturstudie. I det kapitel varpå behand- lar Västernorrlands klimat och de vegetativa förutsättningarna brukas lit- teratur såsom *Trädgård i kallt klimat*, *Lär känna jorden* samt *Perennany- ckel för norrländskt klimat*. Utöver dessa källor har bland andra *SMHI*, *SCB* och *Lantmäteriet* bidragit med relevant information till ämnet.

Människans relation till de offentliga rummen har studerats med hjälp av litteratur som *Life between buildings*, *Den amerikanska storstadens liv och förfall*, *With people in mind* och *The social life of small urban spaces*. Dessa publikationer är inte vetenskapligt grundande utan snarare base- rade på författarnas erfarenheter och upplevelser. Medveten om detta valde jag därför att grunda arbetet på flera källor med ambitionen om att öka trovärdigheten och stärka den slutgiltiga gestaltningens funktion och brukbarhet.

Att gestalta ett offentligt rum i en stad där befolkningsmängden minskar var tidigt i processen en parameter jag ville inkludera. Genom att studera detta hoppades jag hitta lösningar som lämpar sig för outnyttjad torgyta vilket är motsatsen till den ständigt omtalade urbaniseringens problem- atik. I detta kapitel har ett flertal rapporter, studentarbeten och statistik brukats.

Som tidigare nämnt uppkom idén till detta arbete från egna referenser och erfarenheter. För att slå slag i saken kontaktade jag Kramfors kom- mun och föreslog ett samarbete kring mitt kandidatarbete. Min förfrågan kom lämpligt i tid då planering av förändring i Kramfors centrum var i full gång. Vi bokade ett möte för att tala om vilka möjligheter som fanns. Under vår träff diskuterades mina förväntningar och önskemål samt vil- ka problem kommunen står inför. Hur skulle detta arbete gynna både kommunen och mitt eget lärande? I dagsläget står Kramfors kommun utan någon uppdaterad mark- och trädbehandlingsplan vilken bland an- nat ska stå till grund till de gröna beslut som fattas. Detta ansåg de som ett problem då många träd som fälldes aldrig återplanterades, strukturer upplöstes och den gröna miljön inte alltid blev sammanhängande. Att skapa ett dokument som underlag till beslut gällande detta skulle bli ett allt för omfattande kandidatarbete. För att ändå bidra med ett använd- bart underlag till beslut vid nyplantering och skötsel valde jag att inklud- era en ståndortsanpassad växtlista och ett kapitel tillägnat Kramfors torgs klimatförutsättningar.

Kommunen har försett mig med användbart material såsom ritningsun- derlag, tidigare gestaltningsförslag och en översiktsplan för Kramfors stad som visar dagsläge, framtidsvisioner och mål.

Under ett besök i Kramfors i januari analyserad jag torgets nuläge och förutsättningar. Analysen bestod av en observation av rörelsemönstret, kringliggande byggnader och dess funktioner samt fotografier. Då platsen vid tillfället var snötäckt har även tidigare upplevelser av platsen legat till grund till min analys av Kramfors torg.

Egna illustrationer och skisser har varit en viktig del i processen både för att själv bilda mig en uppfattning om volymer och formspråk men också för att förmedla min gestaltning på ett så förståeligt sätt som möjligt.

Urbaniseringens konsekvenser för landsbygden

Definition av landsbygden

Att definiera begreppet gles- och landsbygd är inte särskilt enkelt. Det finns flera sätt att använda dessa indelningar beroende på intressegrupp i frågan (Glesbygdsverket 2008). Vissa använder sig av begreppen då de pratar om områden utanför tätorterna medan andra anser att allt utanför våra större städer är landsbygd vilket då även medräknar de mindre tätorterna, såsom Kramfors. Det skiljer sig alltså avsevärt mellan människors uppfattning av gles- och landsbygd. Västernorrlands län använder sig av Landsbygdsprogrammets generella definition ”som landsbygd räknas hela länet utom tätorter med fler än 20 000 invånare” (Glesbygdsverket 2008). För att ge klarhet i det hela krävs även en definition av begreppet tätort. SCB avgränsar tätorten från övriga områden genom att se över tätheten av bebyggelse samt invånare. Enligt dem är en tätort en sammanhängande bebyggelse med minst 200 invånare (SCB 2018). Detta innebär att Västernorrlands län klassar Kramfors som en del av landsbygden.

Ekonomiska aspekter vid befolkningsminskning

Urbaniseringen är idag påtaglig och drabbar landets mindre kommuner ekonomiskt, socialt och resultatmässigt (Fjertorp 2013, s. 8). I omkring hälften av Sveriges 290 kommuner minskar befolkningen trots att den på riksnivå stadigt ökar (SKL 2019). En strävan efter tillväxt och befolkningssökning finns gemensamt hos de flesta kommuner trots att det många gånger inte är ett mål som rimligen uppnås. Att erkänna den negativa befolkningsutvecklingen tycks förefalla skambelagt trots att orsakerna till fenomenet ofta är en konsekvens av riksbeslut som kommunerna själva har svårt att påverka (Eriksson 2016).

Rent ekonomiskt finns det svårigheter för en mindre kommun med minskande befolkning då de fasta kostnaderna består. Problemen kvarstår trots förordningen om kommunalekonomisk utjämning som har till syfte att fördela skattepengar jämt mellan landets kommuner för att lika service ska kunna erbjudas oavsett geografisk placering (SFS 2004:881).

Statistiskt sett är det främst kvinnor, högutbildade, ensamstående, högavlönade och unga personer som flyttar över kommungränserna (Syssner 2014, s.10) Den kvarstående befolkningen blir ojämnt fördelad och är inte sällan en mindre köpstark skara.

I landets avbefolkande områden tenderar även snittåldern på invånarna öka till följd av att få barn föds samtidigt som fler går i pension och blir i behov av äldreomsorg. Samma kostnader ska nu fördelas på färre personer vilket uppenbart skapar ekonomiska utmaningar. Där folkmängden ökar är kostnaderna lägre per invånare samtidigt som skuldsättningen ökar. Detta beror på att expanderande kommuner är beroende av investering-

ar i anläggningstillgångar och utökad service som ofta finansieras med lånade pengar (Fjertorp 2013).

I Fjertorps rapport från 2013 studeras kommunernas ekonomiska påverkan vid befolkningsförändringar och visar tydliga utfall vid minskad respektive ökad befolkningsmängd. Som förväntat innebär en minskad mängd invånare högre kostnader för kommunerna. Fjertorp nämner också att den negativa befolkningstrenden tenderar till en stark resursmedvetenhet som kan leda till provisoriska problemlösningar istället för ordentliga satsningar som lönar sig långsiktigt (Fjertorp 2013, s. 29). Att investera genom lånefinansiering är för mindre kommuner en allt för stor risk om investeringen därefter inte leder till ökad folkmängd som i framtiden kan dela på lånekostnaden.

Fysiska konsekvenser

Den fysiska konsekvensen i avbefolkande städer är överdimensioneringen av infrastruktur såsom gator, torg och fastigheter (Syssner 2014, s. 10). Hyreslägenheter och butikslokaler blir svåra att hyra ut och tomter blir svåra att sälja. Serviceverksamheter såsom tandvård, skolor och bankkontor läggs ner på grund av förlorat behov och kommunen står kvar med lokalkostnader och en stad med ett ödsligt intryck. Dessa kostnader är inget det kommunala utjämningsystemet tar hänsyn till vilket skapar en ekonomisk obalans mellan landets kommuner (Syssner 2014, s. 10).

Torget som fenomen

Definition

Hedlund sammanställer en definition av torget i sitt examenarbete som behandlar begreppet djupgående (2010, s. 10). Genom en studie av flera tolkningar av ordet och fenomenet torg kommer Hedlund fram till följande definitionssammanfattning:

1. Beläget i staden eller tätorten.
2. En hårdgjord yta.
3. En öppen yta begränsad av omgivande bebyggelse.
4. Ett vardagsrum för allmänheten.
5. En marknad- och handelsplats.

Historiskt perspektiv

Torg har förändrats socialt och arkitektoniskt under hundratal år vilket leder till att gamla offentliga platser idag kan ha förlorat sitt ursprungliga syfte. Historiskt var torget en publik plats för sammanhållning, möten och handel. Idag är torghandel en sällan skådad aktivitet på många av landets tidigare avsedda platser för detta (Hedlund 2010). De offentliga rummen är dock fortfarande en plats som för invånare samman och uppmanar till möten och informationsutbyte.

Torg kan uppkomma genom stadsplanering men också i samband med fastighetsbyggen då utrymmet mellan husen händelsevis utvecklats till torgplatser (Hedlund 2010). I början av 1900-talet bodde stadsmänniskan trångt vilket gjorde torg och offentliga parker viktiga för det sociala och mer hälsosamma livet (Gehl 2010, s. 4). Torgen har dessutom varit en viktig plats för demonstrationer i kampen för förändrade villkor för olika samhällsklasser. Torg och liknande offentliga rum är en del i bevarandet av demokratin (Hedlund 2010, s. 19)

Torget och människan

I offentliga utrymmen finns det enligt Jan Gehl tre typer av aktiviteter som äger rum (2010, s. 9). *De nödvändiga, de valbara och de sociala aktiviteterna*. De nödvändiga aktiviteterna är de vi är tvungna till att utföra för en fungerande vardag. Exempel på sådana ärenden kan vara att posta brev, gå till skolan eller att handla mat. Dessa dagliga nödvändigheter utförs under hela året och påverkas inte av den kringliggande miljön så länge den är framkomlig (Gehl 2010, s.9).

Valbara aktiviteter kan vara en promenad, en stunds andning och återhämtning eller att sätta sig ner och iakttäta det pågående livet. Detta kan endast utföras då platsen ger människan rätt förutsättningar vilket lägger ansvaret på formgivaren av området, inte människan själv (Gehl, 2010, s. 11). En offentlig plats som är tillgänglig för mer än bara nödvändiga ärenden skapar sociala möten och uppmuntran till att uppehållas.

För att sociala aktiviteter ska vara möjlig på en offentlig plats krävs givetvis mänsklig närvaro. De tidigare nämnda aktiviteterna är nödvändiga för att den sociala biten ska fungera (Gehl 2010, s. 13).

Gehl nämner hur olika det sociala spelet ser ut beroende på de medverkandes känsla av sammanhang (2010, s. 13). Utanför en arbetsplats eller skola rör sig personer med liknande bakgrund och referenser vilket leder till en känsla av trygghet. På dessa platser är det många som är bekanta och det finns en närhet till konversation. På mer allmänna platser uppdagas inte samma lätthet till interaktion. Gehl menar att alla steg på den sociala skalan behöver uppmuntras i de offentliga rummen för att uppfylla de tre aktiviteternas behov. Människor ska kunna mötas och konversera och samtidigt ha valmöjligheten att sätta sig på en bänk och läsa en tidning utan att känna sig ensamma och iakttaga (Gehl 2010, s. 14).

De offentliga rummen såsom torg, parker eller promenadstråk kan fungera som plattform för informationsutbyte och spontana aktiviteter. Dessa möten blir inte möjliga vid dåligt planerade offentliga utrymmen (Gehl 2010, s. 19). Dessa dagliga möten bidrar också till ökad förståelse för andra människor. Gehl skriver att de personer vi möter frekvent på gatan blir personer vi ”känner” (2010, s. 21). Livet mellan husen är enligt Gehl den främsta byggstenen till ett fungerande offentligt rum.

”Det är sant att trista, stillastående städer innehåller fröna till sin egen undergång och inte så mycket mer. Men levande, mångskiftande, intensiva städer bär inom sig fröna till sin egen pånyttfödelse, och där finns energi så att det räcker även till problem och behov utanför dem själva.” (Jacobs 1961, s. 478).

En slutsats är att människor lockar till sig fler människor. Vi vill vara en del av något större som redan är pågående. Att vara pionjär kan låta eftersträvan svårt men är en sällan förekommen aktion. Platser utformning kan bidra till en ökad interaktion men aldrig fullständigt fungera utan människorna och livet.

Vad uppfattas som ett tilltalande torg?

Kaplan, Kaplan och Ryan skriver om människors och djurs rädsla och obehag av att korsa stora öppna ytor (1998, s. 115). Studier visar hur vi helst rör oss längs med kanterna av dessa exponerade ytor då det upplevs mer tryggt och säkert. William H. Whyte styrker just nämnda fenomen och tillägger även människors brist på hänsyn när de möter bekanta i mitten av ett folkhav (1980, s. 22). De som blockerar framfarten i dessa lägen är i synnerhet iakttaga men upplever det inte lika skrämmande som på öppna fält. I boken *With people in mind* nämns även människans behov av visuell översikt. Blockerade vyer genom till exempel murar eller vege-

tation, kan skapa oro och rädsla hos besökaren (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 33). Vi vill med andra ord se och samtidigt inte synas.

Människor vill förstå platsen de besöker vilken kan behjälpas med tydliga strukturer och fördelad rumslighet. Vägledning kan förtydligas genom klassisk skyltning men också genom mönster i markmaterialet vilket bidrar till ökad förståelse och trygghet (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 49). De menar också att ett uns av spänning gör platsen mer attraktiv och intressant. Spänning i denna bemärkelse kan vara att platsen är möjlig att utforska och inte är färdigupplevd vid första anblick.

Stora, öppna och planlösa ytor uppfattas av gemene man som händelselösa och uppmanar inte till uppehållelse. Utan ett varierat landskap finns ingen motivation och mening till aktiviteter utöver de nödvändiga då utrymmet redan upplevs utforskat (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 11). Ett torg som erbjuder en variation av funktioner är ofta mer välbesökt och utnyttjat av förbipasserande. En plats bör ge utrymme för varierade aktiviteter som tillgodoser alla våra sinnen för optimal tillfredsställelse för den breda publiken som platsen är skapad att brukas av (Hedlund, 2010, s. 22). Kaplan, Kaplan och Ryan tillägger problematiken med en allt för innehållsrik miljö som kan ha motsatt effekt genom att upplevas stökig och komplicerad. Med för många intryck orkar inte människan urskilja vilken information som är mer eller mindre relevant och väljer då att inte uppehålla sig i dessa rum (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 14).

Både Gehl, Kaplan, Kaplan och Ryan nämner vikten av rätt proportioner i förhållande till torgets storlek som en viktig del i gestaltningen. Trånga gångar eller allt för stora objekt kan upplevas skrämmande. Att anpassa gestaltningen efter människan och hennes perspektiv är viktigt för att optimera upplevelsen av platsen (Gehl 2010, s. 134). En människas perspektiv kan dock variera oerhört. Ett barn, en rullstolsburen och en gående vuxen ser platsen med olika ögon vilket är viktigt att ta hänsyn till i gestaltningen. Hedlund nämner även betydelsen av att gestalta utifrån den rådande aktiviteten och inte fokusera på ett rent fysiskt objekt såsom en staty eller en fontän då detta hindrar människans framfart snarare än att främja den (Hedlund 2010, s. 18). **Jane Jakobs menar** att tillgodose alla människors behov och förutsättningar skapar en plats med social mångfald vilket hon påstår är en nödvändighet för ett fungerande stadsrum. Hon talar även om betydelsen av en samling av mindre element för en levande stad. En utbredd mångfald varpå ger stöd till varandra och är en förutsättning för de mindre verksamheternas existens. En variation av verksamheter och aktiviteter i stadsrummet genererar en bredare publik vilka bidrar till den sociala mångfalden och dess medhavda fördelar (1961, s. 174–175).

Sittplatser

En allmän förväntan på en offentlig plats är tillgång till sittplatser. Många sittplatser bidrar nödvändigtvis inte till fler sittande besökare men ger en känsla av social bekvämlighet då det ges möjlighet att själv välja plats för återhämtning (Whyte 1980 s. 32). Det är även viktigt att sittplatserna varierar i den mening att både större grupper av människor och enskilda personer kan uppehållas i stadsrummet. Variation kan även innebära olika höga ryggstöd, en blandning av stolar och bänkar, placering i sol respektive skugga eller helt enkelt något att bara luta sig mot (Whyte 1980, s. 28). Att erbjuda sittplatser för alla är en viktig faktor i strävan mot social mångfald i våra offentliga rum (Olsson & Störby 2013, s. 24). Om sittplats endast erbjuds intill caféer eller liknande, utesluts människor som inte har möjlighet till den konsumtion det medför. Sittplatsernas placering bör främja besökaren och därför anpassas efter dennes ögonhöjd (Whyte 1980, s. 26).

Vegetation

Vegetation i stadsmiljöer kan vara hälsofrämjande i många avseenden. Växters förmåga att binda koldioxid gör dem till en viktig spelare mot målet att minska våra utsläpp och bromsa klimatförändringarna som orsakats av människan. Vegetationen är också det enda som kan rusta upp vårt ekosystem och främja biologisk mångfald. Med ett försvagat ekosystem och dålig fördelning av arter blir det mindre motståndskraftigt mot störningar såsom sjukdomar, torka eller översvämningar vilket raserar tänkta strukturer och funktioner (Säretun 2011, s. 7). Om kommunen föregår med gott exempel på detta kan medvetenheten hos befolkningen öka.

Boverket benämner stadens grönska som *ett ekonomiskt innehav i kommunen* (2010). De menar att stadens gröna miljöer attraherar människor att uppehållas och främjar hälsa och välmående. Även Boverket talar om vegetationens vikt i kampen mot klimatförändringarna. Grönstrukturen tar tillvara på dagvatten, sänker temperaturen i den ibland gassande staden, renar luften, dämpar buller och skyddar mot UV-ljus genom sin förmåga att skugga (Boverket 2010).

Säretun studerar vegetationens fördelar i just stadsmiljöer och drar liknande slutsatser som Boverket gjort sin broschyr. Hon tillägger också växters förmåga att hindra vindens framfart som en viktig förutsättning för att nordiska offentliga miljöer ska kunna nyttjas av besökare under större delar av året (Säretun 2011, s. 20). Lähäckar skapar förutom vindskydd även en känsla av trygghet och rumslighet.

”Som en del av det offentliga rummet är många grönområden mycket demokratiska platser i staden. Parker och andra delar av Bostadsnära natur och hållbar grönstrukturen som inte är präglade av näringsliv och handel, lockar till sig många olika typer av människor oavsett inkomst, ålder och etnicitet, för aktivitet och rekreation. Således bidrar dessa platser till ökad integration och social sammanhållning” (Boverket 2007).

Boverkets ovanstående påstående stärker både Jacobs, Olssons och Störbys mening att ett tillgängligt centrum bidrar till social mångfald och därmed ett fungerande offentligt rum. Att skapa en grön struktur i staden gör den lättillgänglig och kan nyttjas av grupper i samhället som annars kan ha svårt att ta sig till kringliggande naturområden (Olsson & Störby 2013, s. 24).

Härdighet, klimat, ljus- och markförhållanden i Västernorrland

Härdighet

Sverige är indelat i åtta odlingszoner som baseras på regionens härdighet när det rör lignoser (Svensk Trädgård, 2019). Det enkla sättet att se det är att de lägst numrerade växtzonerna återfinns i landets södra delar och i takt med ökande numrering färdas vi uppåt i landet. Dock påverkas odlingsförhållandena av mer än bara breddgraderna. Höjden över havet och närheten till stora vattendrag påverkar också vegetationen. Val av växtplats inom samma zon kan också ge olika förutsättningar för det vi odlar. Vi kan skapa mikroklimat bara genom att placera våra träd och buskar på rätt plats (Svensk Trädgård, 2019). Zon 5 har stor utbredning längs norrlandskusten men skär även igenom delar av Hälsingland, Dalarna och Värmland. En liten del strax söder om Vättern är också en del av växtzon 5.

Perenner delas istället in i klasserna A, B, C och D baserat på dess härdighet. A-klassen är fullständigt härdig i hela landet medan D-klassen endast kan odlas i landets mest gynnsamma delar. Underförstått fungerar de mellersta klasserna däremellan beroende på läge och markförhållanden (Hansson & Hansson 2017, s. 63). Exempel på växter som ter sig härdiga i Kramfors är *Achillea filipendulina*, *Primula veris* och ett flertal pioner. Praktriddarsporren, *Delphinium*, är en perenn som till och med utvecklas bättre i Norrland än i södra Sverige (Öberg 1997).

Subarktiskt klimat

Platser som gränsar till kustlandskap skiljer sig avsevärt från inlandsklimatet. Havet och våra större sjöar värmer upp luften på hösten och förskjuter därmed frostens första knäpp (Sandström & Svensson 2009, s. 11). Dessa områden klassificeras som subarktiskt klimat vilket betyder att vintrarna sträcker sig över större delen av årets alla månader (Köpen-Geiger 2019). Vinter i dessa klimat innebär snö och tjäle vilka har stor påverkan på våra växter. Snön fungerar som ett isolerande täcke för vegetationen men kan också skada genom högt tryck och snöras som i sin tur kan knäcka grenar (Sandström & Svensson 2009, s. 17). Då temperaturen under längre perioder understiger noll grader fryser marken och blir tjälad (SMHI 2016). Den frusna marken gör det svårare för svampsjukdomar och sniglar att få fäste vilket är en enorm fördel inom odling i Sveriges norra delar (Hansson & Hansson 2017, s. 10). Hur långt ner tjälen går beror bland annat på markens jordart och fraktion, markvegetationen, eventuellt snödjup och hur länge köldperioden håller i sig. Ett välkänt problem med tjälen är dess kombination med vårsol. Då vårens första värmande strålar träffar vintergröna växter börjar fotosyntesen sätta igång. Då rotsystemet sitter i frusen mark kan växten inte ta till sig den näring och det vatten den behöver vilket leder till så kallad tjältorka (Bengtsson & Gustafsson 2006, s. 20). Jordens fraktions-

storlek påverkar den vattenhållande förmågan som i sin tur påverkar tjälens framfart. En jord med större fraktioner, en sandig jord, torkar snabbare ut och har sällan stående vatten så länge grundvattennivån inte är hög (Bengtsson & Gustafsson 2006, s. 8). En torr jord kan göra att växter som normalt inte skulle klara det klimat den är placerad i invintrar tidigare och överlever den kalla årstiden.

Ljusförhållanden & proveniens

Ju högre upp i landet vi kommer desto senare går solen ner under somrarna (Nationalencyklopedin u.å). Motsatsen uppenbarar sig under vinterhalvåret. Detta påverkar avmognaden hos bland andra björk och hägg (Sandström & Svensson 2009, s. 11). De reglerar sin vinterdvala genom att räkna dygnets ljusa timmar. Om frökällan inte är från liknande klimat saknar växten ljusminnet i sin arvs massa och går då i vintervila antingen för tidigt eller för sent beroende på i vilken riktning fröet fraktats (Sandström & Svensson 2009, s. 13). I Norrland kan detta innebära gröna björkar långt efter att första snön fallit. Det är inte en förödande konsekvens men toppskotten kan bli frostsadade och växtsättet blir sedermera buskigt vilket kanske inte var avsikten vid planteringen. Det kan dock vara svårt att få tag på frön med härkomst från nordligare breddgrader. Detta kan bero på att växter som är på gränsen till härdiga i dessa klimat inte prioriterar energi till fröbildning (Sandström & Svensson 2009, s. 15.).

Illustration: Matildha L. Litström

Kramfors kommun

Kramfors geografiskt

Kramfors är en tätort belägen mitt i världsarvet Höga Kusten i Västernorrlands län. Unescos världsarvsutnämning grundar sig på den kraftiga landhöjningen som skett i dessa områden sedan vår senaste istid. I dagsläget förhöjs den tidigare kustlinjen med åtta millimeter per år. Landhöjningen har bidragit till ett dramatiskt och vackert landskap som lockar många turister. Kramfors ligger vid mynningen av Ångermanälven och omgärdas av bergiga skogsområden (Kramfors 2018).

Staden och dess invånare

Utöver Kramfors finns ytterligare 12 orter i kommunen. 28 % av kommunens invånare är bosatta utanför dessa orter. 2018 var 18 610 personer bosatta i Kramfors kommun (SCB 2010). Landarealen är 1706 kvadratkilometer vilket innebär 11 inv/km².

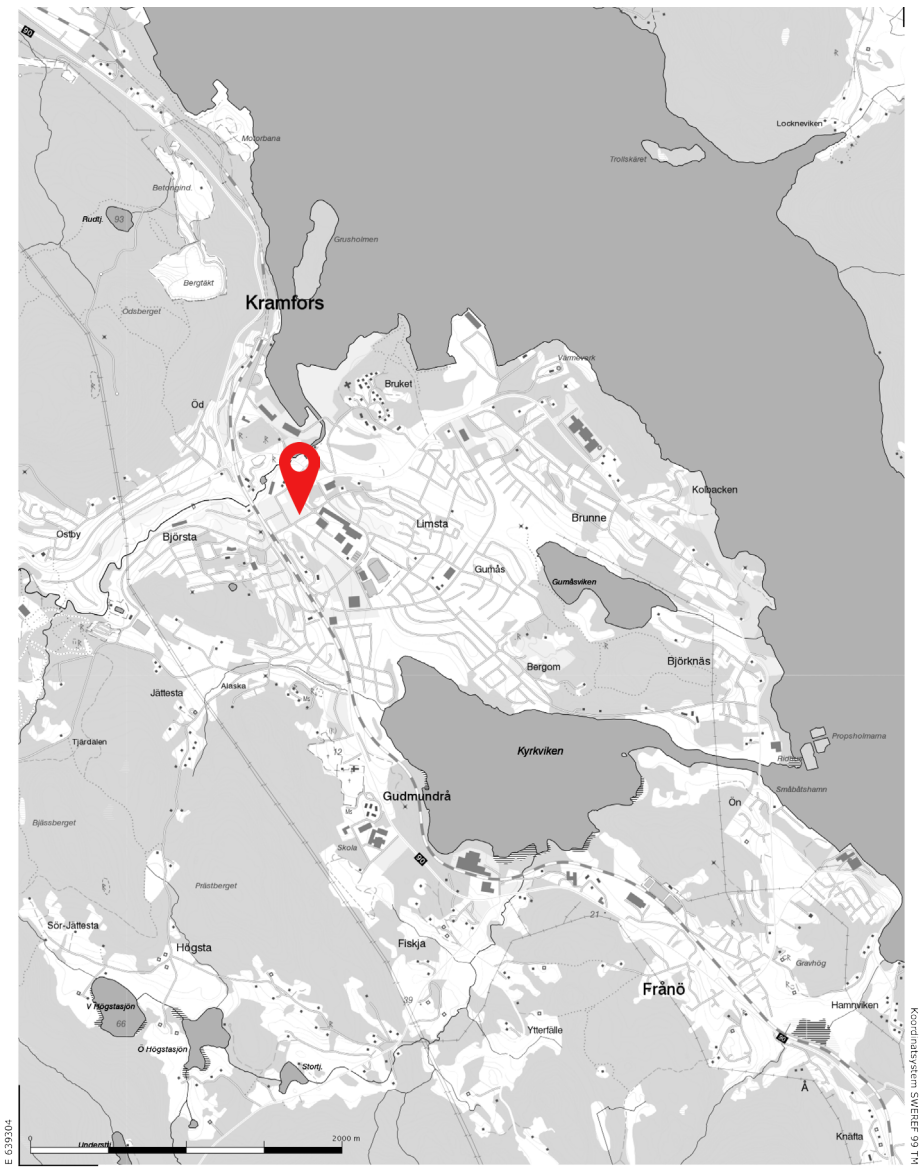
Rikssnittet per kvadratkilometer är 24,8 personer. Snittet kan även jämföras med EU:s medlemsländer som är 117,5 invånare per kvadratkilometer (SCB 2017). Att Kramfors kommun är glesbefolkat är tydligt i många avseenden. Nedan visas en befolkningsjämförelse mellan Kramfors och Sverige i stort. Informationen är hämtad från SCB 2017.

	Kramfors	Sverige
Befolkningstäthet	11 inv/km ²	24,8 inv/km ²
Födda	181	115 416
Döda	292	91 972
Folkökning	-71	+125 089
Medelålder	46,7 år	41,2 år
		(SCB, 2017)

Avstånd till olika orter i Sverige

- Stockholm – 565 km
- Göteborg – 810 km
- Malmö – 1073 km
- Umeå – 194 km
- Sundsvall – 92 km
- Östersund – 190 km

(Google Maps 2019)

Kartor från Lantmäteriet 2019

Kramfors kommun

Kramfors historiskt

Staden var i början av 1900-talet en av de mest expansiva tätorterna i Sverige med en blomstrande industri och kraftig tillväxt (Ådalen 2000). I takt med att industrier automatiserats och flyttat till länder med billigare arbetskraft har befolkningsmängden stadigt minskat i Kramfors Kommun (Entreprenörsregionen, 2000).

En stor händelse i samhället var skotten i Ådalen 1931. En protest mot strejkbryteri av arbetarna i Ådalen utmynnade i dödliga skott av militären som övervakade demonstrationen. (LO 2014). Fem oskyldiga arbetare och åskådare miste livet vilket upprörde hela landet. Denna händelse har gjort avtryck i den moderna arbetarrörelsen och tydligt präglat Kramfors politik och styre.

Kramfors idag

Vanligaste boendeformen i Kramfors är överlägset småhus med äganderätt som utgörs av 69 %. I Sverige äger endast 41 % av invånarna småhus vilket kan ge en bild av hur staden är uppbyggd.

Kommunens störta arbetsgivare är de själva med 1700 anställda (Kramfors 2018). Därefter kommer försäkrings- och livbolaget Folksam med nästan 400 anställda. Sågverken och pappersindustrin har historiskt varit basen för näringslivet men industrierna är även idag en viktig byggsten som bidrar med många arbetstillfällen (Kramfors 2018).

Kramfors framtid

I det offentliga dokumentet *Fördjupad översiktsplan för Kramfors stad* har nuläget, framtidsplaner och visioner specificerats. Slutmålet med översiktsplanen är en befolkningsökning som kommunen förväntas uppnå genom att planera för en långsiktig och hållbar utveckling av stadsrummen (Kramfors kommun 2016). De nämner vikten av attraktiva offentliga rum som ett verktyg till att bibehålla de människor som redan är bosatta i kommunen samt att locka till inflyttning. Dokumentet är ett samlat kunskapsunderlag som kan användas som grund i dialoger med olika intressenter och aktörer (Kramfors kommun 2016).

Kommunen vill utveckla stadens gröna områden och sammankoppla dem med tydligare stråk genom centrum. I strävan mot en hållbar utveckling planerar kommunen för minskad bilanvändning genom att anlägga cykelbanor i staden som ger invånare bättre förutsättningar för alternativa färdmedel (Kramfors kommun 2016).

Demonstrationståget minuterna innan de dödande skotten i Ådalen 1931. Fotograf okänd, 1931.

Vy över Kramfors från Bollstabergget. Foto: Samuel L. Litström 2018.

Observation av Kramfors torg

Torget används idag mest som en passage till de omkringliggande byggnaderna. Platsen omsluts av butiker, biblioteket och hyreslägenheter och är den mest centrala delen av staden. Under julen bedrivs torghandel, i juni arrangeras Folkfesten och under valår idkas en hel del politiska kampanjer.

Min observation av Kramfors torg gjordes en solig dag i februari. Torget var då snötäckt och grusat. I januari används platsen än mer som en passage vilket förstärkts med en uppskottad bred gång som sträcker sig rakt över torget. Plogbilarna har valt vilken väg besökarna ska ta. De bänkar som annars pryder platsen är undanplockade, förmodligen för att minimera de skador Norrlandsinterväder kan orsaka. I och med detta fanns det vid observationen ingenting som möjliggjorde återhämtning i stadens uterum vilket troligen var en konsekvens av det rådande klimatet. I torgets sydvästra hörn är en provisorisk lekanordning placerad. Platsen

omgärdas av en trädkrans samt lyktstolpar och under julen placeras en stor ljusbeklädd gran i mitten av torget.

Vid tidigare besök, utöver den officiella observationen, har cafémöbler i starka kulörer och ett litet "växthus" prytt torget. En mobil scen tar även plats i det offentliga rummet emellanåt.

Figur 1 är en illustration av den observerade rörelsen på torget där den gröna pilen visar det främsta gångstråket över torget. De orange pilarna illustrerar andra rörelsemönster som observerades vid platsbesöket. De mindre svarta triangelarna visar de entréer som finns i anslutning till platsen.

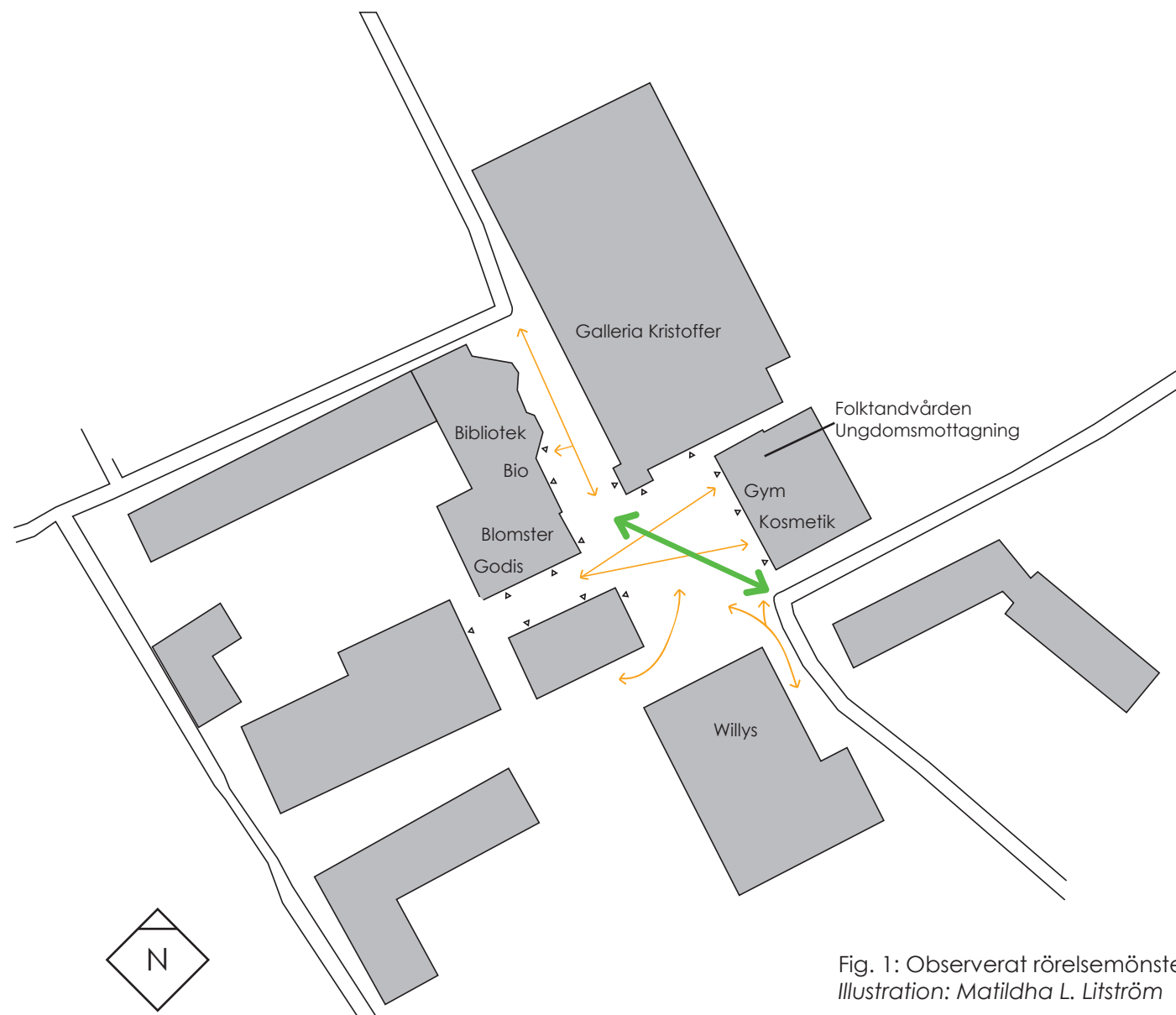

Fig. 1: Observerat rörelsemönster.
Illustration: Matildha L. Litström

Figur 2 visar hur solen ter sig på platsen i mitten av sommaren (Suncalc 2019). Som bilden visar är torget belyst i stort sett hela dagen då solen under denna årstid står mycket högt och obehindrat når över de byggnader som omger torget. Bilderna på nästkommande sida visar hur solens strålar når platsen under en solig dag i februari. Bilderna är tagna kring lunchtid och kan med de långt slagna skuggorna påvisa solens låga fäste under vinterhalvåret. Platsen besitter betydligt färre soltimmar under denna period.

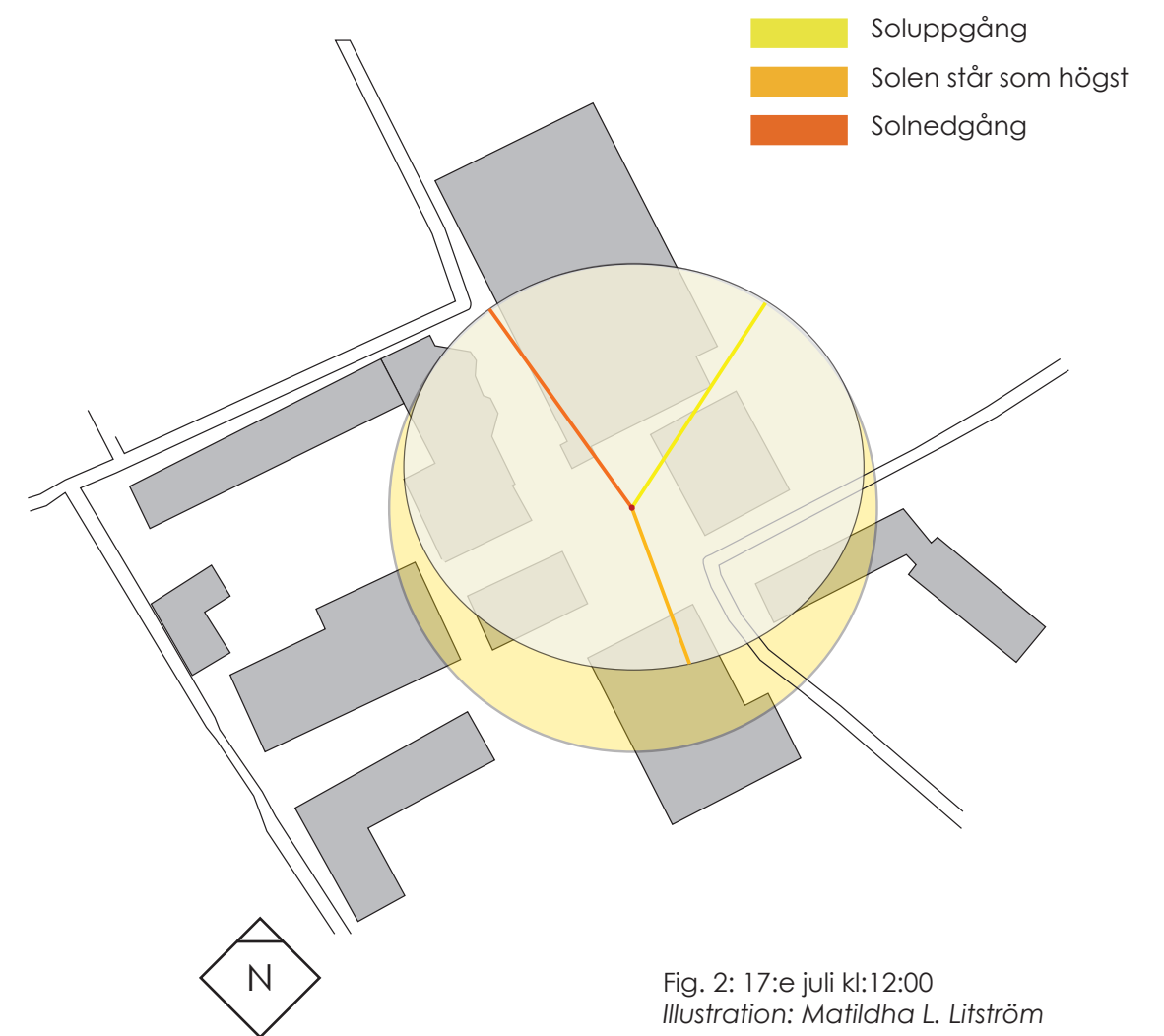

Fig. 2: 17:e juli kl:12:00
Illustration: Matildha L. Litström

Fotografier av Kramfors torg

2019-02-07

Foto: Matildha L. Litström, 2019.

Gestaltningen

Tankar bakom gestaltningen

Att anpassa ytan efter antal personer som vistas där är viktigt för att motverka den ödsliga känslan. I min gestaltning föreslår jag därför stora, livfulla planteringsytor. Dessa ytor ersätter dagens hårdgjorda markmaterial som är en bidragande faktor till känslan av ödslighet. Att behålla det befintliga markmaterialer är strategiskt både ur ekonomisk, praktisk och tillgänglighetssynpunkt. Genom det hårdgjorda markmaterialet ökar framkomligheten för personer med barnvagn, rullstol eller annat hjälpmedel vilket gör torget till en plats för alla.

Vikten av social mångfald benämns som en avgörande faktor i ett fungerande stadsrum. I denna gestaltning gynnas mångfalden genom tillgänglighet och framkomlighet, och att erbjuda många olika sittplatser som är oberoende av kringliggande verksamheter. Förutom de tillagda faktorerna bidrar platsens geografiska placering till tillgängligheten och förmågan att nyttjas av samhällets alla sociala klasser.

Att platsen är lättskött är en förutsättning för att upplevelsevärdet ska bli hållbart och långvarigt. Alla gångar är framkomliga utan några utstående hinder vilket gör det lättare för skötselpersonalen att ta sig fram och de infällda sittbänkarna skapar mer gynnsamma förutsättningar vid snöröjningen. Huvudstråkets placering och bredd är en produkt utav det nuvarande observerade rörelsemönstret i stadsrummet. En fem meter bred huvudpassage ska bidra till platsen känsla av trygghet och möjlighet till personligt utrymme.

I bifogad växtlista är särskilt tåliga och lättskötta perenner utvalda. En plantering kan självklart aldrig sköta sig helt och hållet på egen hand om uttrycket ska hålla en viss standard, men med ståndortsanpassade och tåliga växter blir planteringsytorna mer skötleffektiva. Att platsen kräver fler skötsel timmar än tidigare är en naturlig påföljd då en hårdgjord yta ersätts med planteringar. Förhoppningen är ändå att skötselinsatsen ska löna sig i form av ökad handel och ökat nyttjande av stadsrummet.

Platsen är gestaltad ur människans perspektiv och upplevs bäst i ögonhöjd. Platsen sett från ovan visar på en tydlig arkitektonisk tanke men vyn är inte nödvändig för en tilltalande och intressant upplevelse för människan.

Kaplan, Kaplan och Ryan menar att vägledning är en viktig faktor i strävan mot en plats som ska upplevas trygg (1998, s. 49). I bifogad gestaltning består den breda gången som korsar torget av samma röda markmaterial som beklär övriga centrum, detta för att torgytan ska bli en del av övriga

staden och inte

skapa någon tröskel. Genom att applicera denna strategi leds besökaren över torgytan på ett naturligt sätt. De tvärgående gångarna bryter i både färg och riktning vilket hjälper besökaren att hitta dessa mindre genvägar. Längs med de smala stråken blir vegetationen mer intim och överhängande medan den i det stora sammanhanget har till syfte att skapa rumslighet och struktur. Rumsligheten nämnes också som en faktor till förståelse samt spänning. Insprängt bland planteringsytorna har därför en omsluten sittyta placerats vilket blir ett tydligt rum i rummet. Här finns plats för flyttbara utemöbler som ger möjlighet till varierade aktiviteter. Platsen ska upplevas överskådlig och och besitta några skrämmande skrymslen.

Kaplan, Kaplan och Ryan skrev om konsekvenserna av ett rörigt intryck i de offentliga rummen. Trots att de smala, tvärgående gångarna ger tillgång till närgånget studerande av växtmaterialet tror jag att helhetsintrycket kräver stora block med samma växt för att upplevelsen inte ska bli stökig.

De olika stråken ger besökarna möjlighet att välja vilken väg de ska ta vid det rådande besöket. Vid snabbare ärenden är eventuellt huvudstråket mer lämpligt medan de alternativa vägarna ges tid vid återhämtning och rekreation.

Torget ska i och med denna omstrukturering upplevas inspirerande, upplevelserik, glädjefylld och mindre ödslig. Grönskan har dessutom till uppgift att uppmuntra till handel, sociala möten och inte minst återhämtning.

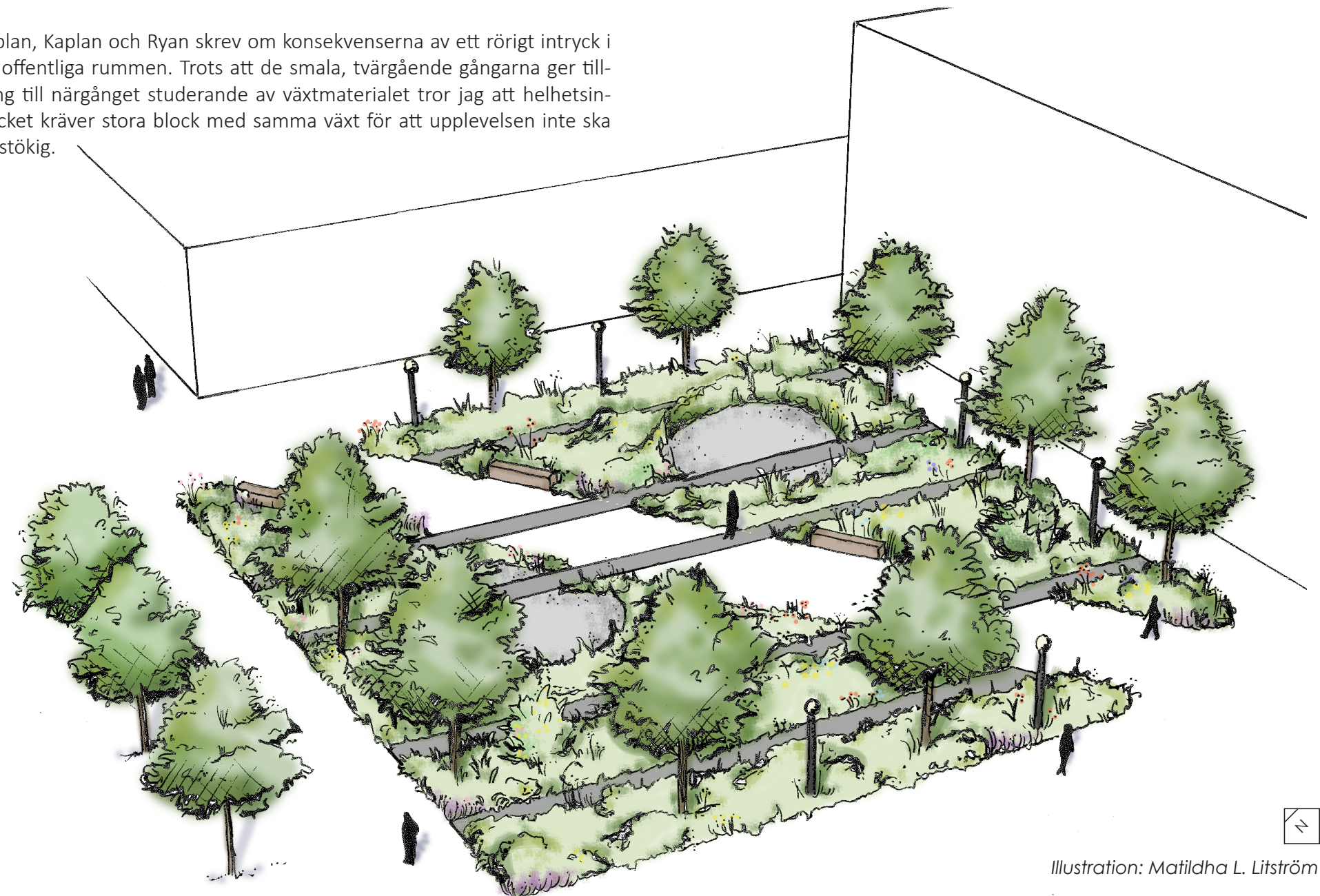

Illustration: Matildha L. Litström

Växtmaterialet

Jag har valt att kategorisera växterna efter dess funktion i en perennplantering. Detta för att ge möjligheten att skapa en dynamisk plantering där alla estetiska behov förverkligas och dessutom med ett hårdigt material. Perennerna delas upp i kategorierna marktäckare, låga perenner, medelhöga perenner och höga perenner. Detta för att göra listan förståelig för såväl trädgårdsingenjörer som kommunarbetare. Buskar och mindre träd träd varpå fungerar i en kombinerad perennplantering kommer också att listas.

Listan baseras på Elisabeth Öbergs *Perennanyckel för ett norrländskt klimat* (1997) och sortimentsutbudet hos Rydlinge Plantskola och Essunga Plantskola. Förutom plantskolornas kataloger har *Movium Fakta #5* (2018) stått till grund för lignoslistan. Faktabladet sammanställer lämpliga solitära buskar för stadsmiljöer med varierande ståndortskrav. De utvalda lignoserna har för avsikt att komponeras med örtartade perenner för en dynamisk plantering med egenskaper vilka tar sig i uttryck under hela växtsäsongen. Då Öbergs dokument är något daterat har resultatet jämförts med några aktuella plantskolor för att se att namn och information som framkommit fortfarande är relevant.

Växterna i listan är anpassade efter Kramfors torgs förutsättningar. Platsen är solutsatt stora delar av dagen vilket kan öka risken för tjältorka på våren och sen dvala inför vintern. För att minska riskerna för detta bör jorden bestå av en blandning av små och stora fraktioner (Bengtsson & Gustafsson 2006, s. 8). Med en sandig och väl-dränerad jord behöver växtmaterialet anpassas vilket utesluter arter som kräver fuktighetshållande och näringsrik jord. Exempel på sådana arter är *Paeonia officinalis*, *Aquilegia vulgaris* samt *Astilbe arendsii* 'Brautschleier'. Växtlistan omfattar dock både sol- och skuggtåliga arter då ytan har något spridda solförutsättningar. Under buskar och träd och intill större perenner krävs en skuggtålig undervegetation för en hållbar och sluten plantering.

Illustration: Matildha L. Litström

Växtlista lämplig för Kramfors torg

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Blomning	Blomfärg	Övrigt
Marktäckande perenner				
Alchemilla mollis	Jättedaggkåpa	Hela sommaren	Lime	Anspråkslösa krav
Antennaria plantaginifolia	Jättekattfot	Juni-aug	Grönvit	Sol, torrt, magert
Bergenia cordifolia	Hjärtbergenia	Maj-juni	Rosa	Anspråkslösa krav
Cerastium tomentosum	Silverarv	Juni	Vit	Anspråkslösa krav
Epimedium alpinum	Alpsockblomma	Maj-juni	Rödgul	Halvskugga-skugga, undervegetation
Epimedium x rubrum	Röd sockblomma	Juni-juli	Röd	Halvskugga-skugga, undervegetation
Gernium macrorrhizum	Flocknäva	Juni-juli	Rosa	Anspråkslösa krav
Lysimachia nummularia	Penningblad	Juni-aug	Gul	Halvskugga, undervegetation
Waldsteinia ternata	Gullgröna	Juni	Gul	Halvskugga, undervegetation
Låga perenner (15-30 cm)				
Anemone sylvestris	Tovsippa	Juni-juli	Vit	Sol, väl-dränerat
Aquilegia flabellata	Japansk akleja	Juni	Blåvit	Sol-lätt skugga
Aster alpinus	Alpaster	Juni	Blå, vit, rosa	Sol-halvskugga
Geum coccineum 'Borisii'	Kungsnejlikrot	Juli-aug	Röd	Sol-halvskugga
Geum sibiricum	Nejlikrot	Juni-juli	Orange	Sol-halvskugga
Salvia nemorosa 'Mainacht'	Stäppsalia	Juni-sept	Blå, lila	Sol
Medelhöga perenner (30-100 cm)				
Achillea filipendulina 'Parkers Variety'	Praktröllika	Juli-aug	Gul	Sol, väl-dränerat
Campanula glomerata 'Superba'	Toppklocka	Juli-aug	Mörviol	Anspråkslösa krav
Chrysanthemum maximum	Jätteprästkra	Juni-aug	Vit	Sol, väl-dränerat
Coreopsis verticillata	Höstöga	Aug-sept	Gul	Sol, väl-dränerat
Gladiolus imbricatus	Rysk sabellilja	Juni-sept	Rosa	Sol
Helenium hoopesii	Gullstake	Juli	Gul	Sol
Polemonium caeruleum	Blågull	Juni-aug	Blå	Sol-halvskugga
Persicaria bistorta 'Superba'	Stor ormrot	Juni-juli	Rosa	Sol-halvskugga
Salvia nemorosa 'Ostfriesland'	Stäppsalia	Juni-sept	Violett	Sol
Stachys macrantha 'Superba'	Praktbetonika	Juli-aug	Purpurrosa	Sol
Veronica spicata 'Rotfuchs'	Axveronica	Juli-sept	Rosa	Sol, väl-dränerat
Höga perenner (70-200cm)				
Aruncus dioicus	Plymspirea	Juni-aug	Vit	Anspråkslösa krav, solitär
Cephalaria gigantea	Jättevädd	Aug-sept	Ljusgul	Sol, lite tyngre jord
Dryopteris filix-mas	Träjon	-	-	Halvskugga
Echinacea purpurea 'Magnus'	Röd solhatt	Juli-sept	Ceriseröd	Sol, väl-dränerat
Hemerocallis 'Night Embers'	Dagilja	Juli-aug	Röd	Sol-lätt skugga
Lysimachia punctata 'Hometown Hero'	Praktlysing	Juli-aug	Gul	Anspråkslösa krav
Saponaria officinalis	Såpnejlika	Juli-aug	Rosa	Anspråkslösa krav, spridningsbenägen

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Övrigt
Lignoser		
Actinidia kolomikta	Kameleontbuske	Sol-halvskugga, klättrande
Berberis thunbergii 'Aurea'	Gulbladig berberis	Sol
Betula pendula 'Dalecarlica'	Ornäsbjörk	Sol-halvskugga, allergifri
Cornus alba	Rysk kornell	Sol
Cornus mas	Körbärskornell	Sol-halvskugga, avgas- och torktålig
Euonymus alatus 'Compactus'	Vingbenved	Sol-halvskugga, intensivt röd höstfärg
Hydrangea paniculata 'Mustila'	Vipphortensia	Sol-halvskugga
Kolkwitzia amabilis	Paradisbuske	Sol, väl-dränerat
Pinus mugo	Bergtall	Anspråkslösa krav, torktålig
Rosa glauca	Daggros	Anspråkslösa krav, torktålig
Stephanandra incisa 'Crispa'	Liten stefanandra	Sol-halvskugga
Syringa reticulata	Ligustersyren	Anspråkslösa krav, torktålig

Alchemilla mollis
Säve Plantskola u.å.

Persicaria bistorta
'Superba'
Säve Plantskola u.å.

Cornus mas
Essunga Plantskola u.å.

Anemone sylvestris
Rydlinge Plantskola 2012

Echinacea
'Magnus'
Säve Plantskola u.å.

Euonymus alatus
'Compactus'
Rydlinge Plantskola 2012

Diskussion

Hur gestaltar vi nu ett befintligt torg i en avbefolkande landsbygd? Det finns såklart inget givet svar på den frågan trots utförliga litteraturstudier och observationer. Detta arbete kan dock användas som underlag till liknande situationer och användas utefter de förutsättningar som råder. Många av de teorier som framkommit kan appliceras i de flesta offentliga rum och sammanhang oavsett klimatzon eller historiskt underlag.

Jag blev ombedd av kommunen att tänka relativt fritt i denna uppgift. Detta medför att vissa aspekter inte tagits hänsyn till. Exempel på detta är budget, allmänhetens önskemål, tekniska begränsningar och centrums eventuella framtida omstruktureringar. Som tidigare belysts är detta ett förslag varpå kommunen kan använda som underlag vid framtida projekt som berör Kramfors centrum och dess gröna struktur.

Flertalet av min källor talar om människans behov av upplevt sammanhang. Att inte vilja vara först på plats är något jag själv kan relatera till. Min upplevelse av Kramfors torg är en öppen och outnyttjad yta som kräver mod att beträda då den sällan är belamrad med liv och rörelse. Denna observation har varit den främsta grundstenen i arbetet och en otroligt viktig faktor att råda bot på. Hur kan torget upplevas livfullt trots bristen på mänsklig närvaro? Min lösning på detta har varit att ersätta det hårda och tomma med liv i form av vegetation. Genom att lösa ödsligheten på detta sätt behöver vi inte förlita oss på ett ökat besöksantal för att skapa liv på torget. Om förslaget hade varit att tillsätta ett spännande objekt eller en exotisk formgivning hade platsen likväl varit tom utan den mänskliga närvaron vilket lägger ansvaret på stadens invånare och vistelsefrekvensen. Att tillägga all denna vegetation medför givetvis löpande skötselkostnader vilket jag ser som en nödvändig investering för att torget ska uppnå sin fulla charm och brukbarhet.

Att torgets nyttjande har avtagit de senaste hundra åren är tydligt och kan bland annat härledas till samhällets nya vanor och mönster. Torghandeln är inte längre en efterfrågad nödvändighet utan snarare en sällsynt sevärighet under högtidsfiranden. Torget kanske inte längre borde ses som just handelsplats utan som ett socialt rum för informationsutbyte, demokrati och rekreation. Att gestalta för ett nytt syfte kräver efterforskning vilket bland andra *Gehl*, *Whyte*, *Kaplan*, *Kaplan* och *Ryan* publicerat material som behandlar. Den litteratur som använts i detta arbete har med människan i fokus beskrivit strategier för att gestalta en attraktiv och intressant miljö med målet att utnyttjas väl av besökaren.

Att belysa avbefolkningseffekterna i samhällen som Kramfors har varit viktigt och intressant i detta arbete. De ekonomiska och fysiska konsekvenserna kan tydligt observeras av allmänheten och påverkar stadens liv och hur vi upplever den. En mycket intressant observation var avbefolkande kommuners strävan efter tillväxt och inflytt trots en framtid som

påvisar motsatsen. Skulle situationen sett annorlunda ut om kommuner budgeterade med ett annat mål i sikte och dessutom vågade erkänna den negativa befolkningsminskningen? Är ett ökat befolkningsantal en framtida nödvändighet eller kan investeringar med målet att bevara de redan bosatta invånarna vara en mer rimlig väg att gå? Detta är frågeställningar jag gärna studerat vidare då det kunde varit ett ytterligare underlag till frågan om den gröna strukturens lönsamhet i kommunen.

Efter uppsatsens litteraturstudie stod jag inför mitt gestaltungsförslag. Genom att stapla upp konkreta strategier varpå gynnar människans upplevelse av offentliga rum uppkom det utfallande gestaltungsförslaget. Att producera en gestaltning är inte möjligt utan intuition samt eget tycke och smak. Genom begrepp som *rumslighet*, *spänning* och *vägledning* arbetades den förslagna slutprodukten fram. Om tillfälle och möjlighet gavs hade jag gärna överskådligt och tillfälligt byggt upp de förslagna strukturerna på den verkliga platsen för att i verkligheten förstå hur slutresultatet kan komma att bli. Jag hade dessutom mer än gärna gjort en utförlig planteringsplan med tillhörande korrekt växtlista om omfånget på uppsatsen varit större. Detta hade resulterat i en än mer välkomponerad växtlista men inte nödvändigtvis mer brukbar ur kommunens perspektiv.

Klimatets påverkan av platsen har diskuterats och tagits i beaktande under arbetets gång. Förutsättningarna vid observationen av platsen var oerhört begränsade vid tillfället vilket uteslutit jordprover och analyser som sträcker sig över årets alla säsonger. Hur solen belyser platsen samt områdets allmänna klimat och väder är information som kan hämtas från diverse pålitliga källor. Annan information har hämtats från tidigare visiter vilka har gjorts innan min påbörjade trädgårdsingenjörsutbildning. Jag vill med detta poängtera eventuella variabler i resultatet anträffande Kramfors klimat och förutsättningar.

Gehl nämner hur olika det sociala spelet ser ut beroende på de medverkandes känsla av sammanhang. I en mindre tätort som Kramfors är det många som är bekanta eller åtminstone känner till varandra. Gehl's teori om att ökad trygghet och interaktion ökar när människor befinner sig i situationer de är bekanta med och omgärdas av likasinnade torde då utspela sig kring Kramfors torg. Teorin fick mig att fundera över torgets betydelse i en småstad. Skiljer den sig från de större städernas mer opersonliga stadsrum i den bemärkelse att förbipasserande mer sällan är bekanta? Innebär denna information att vi i dessa samhällen inte kan utnyttja alla de olika sociala nivåerna varpå Gehl tidigare nämnt? Stadens alla invånare omfattas givetvis inte av den sociala samanhållningen jag refererar till. Alla kan aldrig känna alla vilket fortfarande gör stadsrummet till en viktig plats för interaktion och social mångfald.

Hur anspelar torget mot den omkringliggande naturen? Att inspireras av Höga kusten och dess landskap var i början av processen något jag funderade på. Att jag i mitt slutgiltiga förslag uteslutit det som argument och del i mina beslut har varit medvetet. Att begränsa mig till naturinspirerat växtmaterial hade inte möjliggjort den variation och artrikedom jag ville uppnå. I slutändan är detta en plats för människan och dennes upplevelse går före någon underliggande inspiration från min sida. Genom att utesluta en sådan begränsning kunde valet av växter breddas vilket i sin tur hjälper invånare att inspireras och få ökad förståelse för vad som är möjligt att odla i det klimat som Kramfors tillhandahåller. Jag vill med mitt förslag tydligt förmedla den gröna upplevelsen och utesluta underliggande inspirationer som för besökaren kan vara svår att förstå.

Genom en inbjudande grön oas är min förhoppning och förväntan att människor kommer att välja att uppehålla sig på torget och använda det till mer än bara en passage. Fler långvariga besökare kan dessutom bidra till ökad konsumtion. Om invånarna i Kramfors väljer att handla mer lokalt skulle längre bilresor minska vilket i sin tur minskar miljöfarliga utsläpp vilket går i linje med kommunens mål och visioner. Ambitionerna om förbättrade cykelvägar skulle självklart också öka möjligheten att välja bort bilen som transportmedel.

Detta arbete har givit mig insikten att en föränderlig stadsbild bör tas i beaktning och en grönare framtid i besittning.

Källförteckning

Tryckta källor:

Bengtsson, R. & Gustafsson, E., Riksförbundet Svensk trädgård, & Hem-trädgården. (2006). *Lär känna jorden*. Stockholm: Riksförbundet Svensk trädgård.

Gehl, J. (2010). *Life between buildings: Using public space*. 6. uppl. Danmark: Arkitektens Forlag.

Hansson, M., & Hansson, B. (2017). *Perenner: [inspiration, skötsel, lexikon]* (4. uppl. ed., Våra trädgårdsväxter). Malmö: Babel.

Jacobs, J. (1961) *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. Riga: Daidalos (2005).

Kaplan, R. & Kaplan S. (1998). *With people in mind*. Washington, DC.: Island press.

Sandström, M., & Svensson, T. (2009). *Trädgård i kallt klimat*. (Rev. och omarb. utg. ed.). Stockholm: Natur & kultur.

Whyte, W. (1980). *The social life of small urban spaces*. Washington, D.C.: The Conservation Foundation.

Öberg, E. (1997). *Perennanyckel för norrländskt klimat*. (Fakta. Trädgård, 1997:2). Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.

Elektroniska källor:

Boverket (2007) *Bostadsnära natur*. Tillgänglig: https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2007/bostadsnara_natur.pdf [2019-03-07]

Boverket (2010). *Låt staden grönska*. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2010/lat-staden-gronska.pdf> [2019-02-26]

Ekonomifakta (2017) *Invånare i kommunen, Kramfors*. Tillgänglig: <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Regional-statistik/Alla-lan/Vasternorrlands-lan/Kramfors/?var=17246> [2019-02-13]

Entreprenörsregionen (2000). *Det nya Sverige – regionala mönster vid övergången från industrisamhälle till informationssamhälle*. Tillgänglig: https://www.researchgate.net/publication/266217969_Det_nya_Sverige_-_regionala_monster_vid_overgang-_en_fran_industrisamhalle_till_informationssamhalle [2019-02-11]

Google Maps (2019). *Vägbeskrivningar*. Tillgänglig: <https://www.google.com/maps/dir/Kramfors/Sundsvall/@62.6660769,17.0543609,9z/>

data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x4664a4a5db545f7f:0x-4034506de8c83f0!2m2!1d17.7862946!2d62.9284332!1m5!1m1!1s0x-4664674c9dc6761f:0x683f9bac9f166120!2m2!1d17.306927!2d62.390811!3e0 [2019-02-19]

Kramfors Kommun (2018) *Om Kramfors kommun*. Tillgänglig: <https://www.kramfors.se/kommun--demokrati/om-kommunen.html> [2019-02-13]

Köppen-Geiger (2019) *World maps of Köppen-Geiger climate classification*. Tillgänglig: <http://koeppen-geiger.vu-wien.ac.at/> [2019-01-28]

Lantmäteriet (2019) *Kartsök och ortnamn*. Tillgänglig: <https://kso.et-janster.lantmateriet.se/?e=634432&n=6981415&z=6> [2019-03-07]

LO (2014) *Skotten i Ådalen*. Tillgänglig: http://www.lo.se/start/det_gor_lo/historia/adalen_1931 [2019-02-13]

Movium Fakta #5 (2018) *Solitärbuskar – mångfald och användning*. Tillgänglig: http://www.movium.slu.se/system/files/news/13829/files/movium_fakta_5-2018-solitarbuskar_miljoer_o_anvandning-final-web.pdf [2019-03-11]

Nationalencyklopedin (u.å) *Midnattssol* Tillgänglig: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/midnattssol> [2019-01-28]

SCB (2018) *Tätorter*. Tillgänglig: <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/miljo/markanvandning/tatorter/> [2019-01-30]

SCB (2017) *Kommuner i siffror*. Tillgänglig: <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/kommuner-i-siffror/#?region1=2282®ion2=00> [2019-02-13]

SMHI (2016) *Tjäle*. Tillgänglig: <https://www.smhi.se/kunskapsbanken/tjale-1.20264> [2019-01-29]

Suncalc (2019) *Computation path of the sun for: Gudmundrå distrikt*. Tillgänglig: <https://www.suncalc.org/#/62.9314,17.7789,18/2019.07.17/19:36/1/0> [2019-02-13]

Svensk Trädgård (2019) *Zonkartan över 100 år – fungerar fortfarande*. Tillgänglig: http://www.tradgard.org/svensk_tradgard/zonkartan.html [2019-01-28]

Sveriges Kommuner och Landsting (2019) *Fakta om kommuner och regioner*. Tillgänglig: <https://skl.se/tjanster/kommunerlandsting/fakta-kommunerochlandsting.432.html> [2019-02-01]

Ådalen (2002) *Ådalen i förändring – från bodebygd till industrisamhälle*. Tillgänglig: <http://www.adalen.org/om.asp> [2019-02-12]

Rapporter:

Fjertorp, J. (2013) *Hur påverkas kommunernas ekonomi av befolkningsförändringar?* Lund: Lunds Universitet. (Nationella kommunforskningsprogrammets rapportserie; Vol 17) Tillgänglig: <http://lup.lub.lu.se/search/ws/files/5563957/3364865.pdf> [2019-02-01]

Syssner, J. (2014) *Politik för kommuner som krymper*. Linköping: Linköpings universitet- Centrum för kommunstrategiska studier (CKS) Tillgänglig: <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:742926/FULLTEXT01.pdf> [2019-02-10]

Lagar:

SFS 2004:881. *Förordning om kommunalekonomisk utjämning*. Stockholm: Finansdepartementet K

Examensarbeten:

Eriksson, L. (2016) *Planering och strategier för krympande kommuner – en fallstudie om hur befolkningsminskningar hanteras i kommunal planering*. Blekinge Tekniska Högskola. Program: Fysisk planering.

Hedlund, M. (2010) *Är det där ett torg? -En studie om upplevelse, användning & gestaltning*. SLU Alnarp. Program: Landskapsarkitekturprogrammet.

Olsson, I. & Störby, L. (2013) *Stadsrum för social mångfald*. SLU Alnarp. Program: Landskapsarkitekturprogrammet.

Säretun, L. (2011). *Argument för vegetation i stadsmiljö*. SLU Alnarp. Program: Landskapsingenjörsprogrammet.

Offentliga handlingar:

Kramfors kommun (2019) *Budget 2019 med flerårsplan 2020-2021 för Kramfors kommun*. Tillgänglig: <https://www.kramfors.se/download/18.1d903bbb16458efc8911187d/1548927532615/Budget%202019%20med%20plan%C3%A5ren%202020-2021.pdf> [2019-02-13]

Kramfors Kommun (2016). *Fördjupad översiktsplan för Kramfors stad*. Tillgänglig: <https://www.kramfors.se/sokresultat.html?query=F%C3%B6rdjupad+%C3%B6versiktsplan+Kramfors+stad> [2019-02-13]